

TOELICHTING OPNAME VAN DE KENMERKENDE ASPECTEN IN HET CENTRAAL EXAMEN GESCHIEDENIS HAVO/VWO

College voor Toetsen en Examens (CvTE), 12 juni 2023

Inleiding

De afgelopen jaren ontstond onvrede onder docenten geschiedenis over de toetsing van de kenmerkende aspecten uit de examenprogramma's havo en vwo in het centraal examen. Die onvrede is er onder meer over de praktijk dat veel examenkandidaten de kenmerkende aspecten uit het hoofd leren. Veel docenten vinden dit niet zinvol en volgens sommigen haalt dit een deel van het plezier in het schoolvak bij leerlingen weg. Ook is er verschil van inzicht ontstaan over de manier waarop de kenmerkende aspecten terug moeten keren in de antwoorden op examenvragen: letterlijk genoteerd of in eigen woorden (beide is correct volgens het correctievoorschrift) of teruggebracht tot een enkel begrip (niet correct volgens het correctievoorschrift).

In de kring van examenmakers (toetsdeskundigen en –constructeurs van Cito en de vaststellingscommissie van het CvTE) is besproken of het opnemen (of anders gezegd het afdrukken) van de kenmerkende aspecten in het bronnenkatern bij het centraal examen een oplossing kan zijn voor de bestaande onvrede over de toetsing van de kenmerkende aspecten. Hun conclusie was bevestigend. Men concludeerde ook dat deze maatregel de inhoud van het centraal examen slechts heel beperkt beïnvloedt. Alleen bij examenvragen over de kenmerkende aspecten met een reproductief onderdeel, zouden voor dat reproductieve onderdeel scorepunten wegvallen.

Het CvTE heeft daarop overleg gehad met de VGN, SLO en de groep vakdidactici van universitaire lerarenopleidingen. In die gesprekken werd positief gereageerd op het voornemen. Daarna zette het CvTE in december een digitale vragenlijst uit onder docenten havo/vwo. Die vragenlijst kreeg een grote respons waarbij een aanzienlijke meerderheid van docenten zich positief toonde over de opname van de kenmerkende aspecten in het bronnenkatern van het examen. Naast de vragenlijst is op drie scholen een proef gedaan met een toets waarbij leerlingen de kenmerkende aspecten konden raadplegen¹. Deze proef was bedoeld om te zien of er onverwachte zaken gebeuren als leerlingen een lijst met kenmerkende aspecten hanteren bij het maken van een schoolexamen. Denk daarbij aan tijdverlies door het raadplegen of aan onrust op de tafel bij het gebruik van diverse toetsdocumenten. Deze proef verliep positief.

In maart zijn de uitkomsten van de veldraadpleging en de proef besproken met de havo/vwo commissie van de VGN en – via de commissie – met het hoofdbestuur.

¹De proef werd gedaan door: Mathieu Krens - 's Gravendreef College Leidschenveen, Liesbeth Dirks – Schoonhovens College en Niels Reessink – Liemers College. Op beide laatste scholen vulden leerlingen een vragenlijst in over het gebruik van de lijst van kenmerkende aspecten bij het maken van de toets.

Besluit

Gezien de positieve reacties uit het werkveld en vanuit de VGN besluit het CvTE om met ingang van de centrale examens 2025 bij havo én vwo de kenmerkende aspecten af te drukken in het bronnenkatern bij het centraal examen. Deze verandering wordt vastgelegd in de syllabi 2025. De lijst van kenmerkende aspecten wordt als bijlage bij de syllabus opgenomen. In de lijst zullen de kenmerkende aspecten ongenummerd en gegroepeerd naar tijdvak worden vermeld: voor vwo alle 49 kenmerkende aspecten en voor havo de 35 kenmerkende aspecten die in het centraal examen worden getoetst. In de bijlage 1 van deze toelichting zijn voorbeelden opgenomen van de wijze waarop de kenmerkende aspecten worden afgedrukt in het bronnenkatern van het centraal examen.

Hierna gaan wij in op de uitkomsten van de digitale veldraadpleging, die de voornaamste onderbouwing vormen voor het genomen besluit. Aan het eind van de toelichting worden enkele vervolgstappen besproken.

Mening van docenten

De digitale enquête kreeg een grote respons: 904 docenten vulden de vragenlijst in. Onderstaande tabel toont de resultaten. Een grote meerderheid van de respondenten is positief over het opnemen van de kenmerkende aspecten in het centraal examen. Als je daar de respondenten die 'neutraal' zijn bij optelt is die meerderheid 80% of hoger behalve voor de groep docenten die alleen aan vwo lesgeeft (72%). Docenten vinkten ook 'negatief' aan: 16% van de totale groep respondenten en 28% van de groep docenten die alleen aan vwo lesgeeft.

Tabel 1 – uitkomsten naar groepen docenten

Gestelde vraag: Hoe staat u tegenover het afdrukken van de lijst van kenmerkende aspecten in het bronnenkatern van het centraal examen?

	totale respons	positief	%	negatief	%	neutraal	%
docenten havo	193	155	80%	19	10%	19	10%
docenten vwo	120	72	60%	34	28%	14	12%
docenten havo/vwo	591	433	73%	93	16%	60	10%
alle docenten	904	660	73%	146	16%	93	10%

Bij twee vragen kon een toelichting worden gegeven. De laatste enquêtevraag was open gesteld met de bedoeling een algemene reactie op het voornemen te verkrijgen. Een aantal van de reacties wordt hier nader besproken.

Algemene kritiek op de kenmerkende aspecten

Sommige docenten grijpen de enquête aan om kritiek te geven op de kenmerkende aspecten in het algemeen. Zij noemen de afschaffing of herformulering van de kenmerkende aspecten de juiste oplossing voor de problemen die zij nu ondervinden. Een ander deel van de respondenten ondersteunt echter het werken met de kenmerkende aspecten.

De kenmerkende aspecten zijn vastgelegd in het examenprogramma. Het CvTE geeft uitvoering aan dit examenprogramma in syllabi en in een constructieopdracht aan Cito tot het ontwikkelen van centrale examens. Het is voor het CvTE niet mogelijk om in te grijpen in het examenprogramma, zodat afschaffing of herformulering van de kenmerkende aspecten nu niet aan de orde is. Een initiatief tot herziening van het examenprogramma ligt in handen van OCW. In de nabije toekomst kan zo'n herziening worden verwacht. Voorlopig echter zal nog gewerkt worden met het huidige examenprogramma.

Invloed op historische kennis en historisch besef

De grote meerderheid (73%) van docenten is positief over de voorgenomen maatregel om kenmerkende aspecten af te drukken bij het centraal examen. "Het zal voor leerlingen en docenten een enorme verlichting zijn als de kenmerkende aspecten worden toegevoegd aan het bronnenkatern, zodat historische kennis, historische vaardigheden en het historisch besef beter ontwikkeld kunnen worden", zoals een van de respondenten schrijft. Dit verwoordt goed het belangrijkste argument van docenten tot ondersteuning van het besluit.

Een aantal docenten (16%) vindt de verandering echter onnodig of ongewenst. Zij geven verschillende argumenten. Men heeft zorg over de vermindering van historische kennis en historisch besef bij leerlingen als zij de kenmerkende aspecten niet meer grondig leren. Docenten zien de kenmerkende aspecten als een sterke 'kapstok' of 'rode draad' in het geschiedenisonderwijs, die er voor zorgt dat leerlingen zich makkelijk kunnen oriënteren als zij leren over historische verschijnselen en ontwikkelingen. Met het 'weggeven' van de kenmerkende aspecten zal de motivatie van leerlingen om deze te leren verminderen, waarmee het bijbrengen van oriëntatiekennis – een centraal leerdoel in het examenprogramma – moeilijker zou worden.

Invloed op het niveau

Een aantal docenten ziet niveaudaling als een ongewenst effect van de maatregel. Een vwo docent geeft aan dat van vwo-leerlingen mag worden verwacht dat zij 'de 49 zinnnetjes kennen'. Een ander vindt de maatregel een verdere devaluatie van het reproductieaspect van het vak. Ook verwacht men dat de centrale examens te gemakkelijk worden.

Een groep docenten denkt juist dat voor een deel van specifiek de havo leerlingen de examens moeilijker zullen worden. Zwakkere leerlingen of leerlingen die minder talig zijn kunnen nu punten scoren bij het examen doordat zij de kenmerkende aspecten uit het hoofd leren. Die mogelijkheid zal gaan vervallen.

Afname van het examen

Een enquêtevraag was of docenten problemen verwachten bij de afname van het centraal examen als de kenmerkende aspecten zijn afgedrukt in het bronnenkatern. Verschillende docenten geven aan dat leerlingen mogelijk meer tijd nodig hebben dan nu, omdat zij steeds de lijst met kenmerkende aspecten willen raadplegen. Het 'opzoeken van dingen die je niet hebt geleerd vraagt veel tijd', zo wordt geschreven. Of 'je geeft leerlingen een cadeau waarmee ze zichzelf diep in de nesten gaan werken'.

De proef in de klas met de lijst van kenmerkende aspecten bij een toets gaf echter aan dat het merendeel van de leerlingen het nieuwe hulpmiddel vooral op nuttige momenten wist in te zetten, dat het niet veel geblader opleverde en dat er per saldo niet meer tijd nodig was voor de toets. Deze conclusie komt voort uit de observaties van de bij de proef betrokken docenten en uit de antwoorden op een gebruikte vragenlijst voor leerlingen.

Weging

Zestien procent van de responderende docenten is negatief over de maatregel om de kenmerkende aspecten op te nemen in het centraal examen. Hun zorg vraagt om reflectie. Het kan inderdaad zo zijn dat leerlingen de kenmerkende aspecten minder goed zullen leren en onthouden dan nu het geval is. Maar het is nog steeds zo dat leerlingen de kenmerkende aspecten moeten kennen en beheersen om ze te kunnen toepassen in het centraal examen. Die kennis en begrip zal moeten worden aangeleerd in de geschiedenisles. Wij gaan er ook vanuit dat de kenmerkende aspecten in schoolexamens blijven terugkomen. Het is daarom zeker niet zo dat de kenmerkende aspecten als 'kapstok' of 'rode draad' uit het onderwijs verdwijnen. Wel zal het zo zijn dat de meeste leerlingen in examentijd de kenmerkende aspecten niet meer woordelijk kunnen reproduceren.

Invoeringsmoment

In de enquête is de vraag gesteld wat een geschikt invoeringsjaar is voor de maatregel, indien daartoe zou worden besloten. In onderstaande tabellen zijn de uitkomsten verwerkt voor havo en voor vwo.

Invoeringsjaar	2025	2026	%
havo			
Selectie: alle docenten havo en havo/vwo	635	133	83%
vwo			
Selectie: alle docenten havo/vwo en vwo	493	61	71%

De grote meerderheid van docenten kiest voor 2025 als invoeringsjaar, zowel bij havo als vwo. Uit de achterliggende cijfers blijkt dat degenen die negatief of neutraal oordelen vaker voor 2026 als invoeringsjaar kiezen dan de docenten die positief over de maatregel zijn.

In de afsluitende open vraag werd door sommigen opgemerkt dat het belangrijk is om ten minste in het voorexamenjaar te kunnen oefenen met leerlingen met toetsen of schoolexamens waarbij zij een lijst met kenmerkende aspecten kunnen gebruiken. Het CvTE kiest voor 2025 als invoeringsjaar voor zowel havo als vwo omdat:

- een grote meerderheid van de docenten voorkeur heeft voor 2025 als invoeringsjaar;
- er geen verwarring ontstaat over het invoeringsjaar voor havo en vwo;
- zowel voor havo als vwo er dan één voorexamenjaar beschikbaar is;
- docenten gelegenheid houden om eventueel de eigen schoolexamens aan te passen;
- dit niet onwenselijk interfereert met de productie van de centrale examens.

Vervolg

Het besluit tot opname van de kenmerkende aspecten in het bronnenkatern van het centraal examen geschiedenis havo/vwo wordt opgenomen in de syllabi en vermeld in de septembermededelingen van 2023 (voortuitblik) en 2024. Om docenten goed te informeren zal Cito een notitie opstellen waarin met voorbeelden wordt aangegeven hoe examenvragen over de kenmerkende aspecten aanpassing krijgen in formulering en toekenning van scorepunten. Die aanpassing zal overigens heel beperkt zijn. Deze notitie is gereed bij aanvang van het schooljaar 2023-2024 en wordt op Examenblad gepubliceerd. Na de afname van de centrale examens 2025 zal het CvTE een evaluerend onderzoek doen onder docenten.

Kenmerkende Aspecten (CE HAVO)

tijdvak 5

- het begin van de Europese overzeese expansie
- het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling
- de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid
- de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had
- het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat

tijdvak 6

- het streven van vorsten naar absolute macht
- de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek
- wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie
- de wetenschappelijke revolutie

tijdvak 7

- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen
- voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme)
- uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden trans-Atlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme
- de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap

tijdvak 8

- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving
- discussies over de 'sociale kwestie'
- de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie
- de opkomst van emancipatiebewegingen
- voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces
- de opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme

tijdvak 9

- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie
- het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme
- de crisis van het wereldkapitalisme
- het voeren van twee wereldoorlogen
- racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden
- de Duitse bezetting van Nederland
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering
- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme

tijdvak 10

- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog
- de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld
- de eenwording van Europa
- de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen
- de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen

Kenmerkende Aspecten (CE VWO)

tijdvak 1

- de levenswijze van jagers-verzamelaars
- het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen
- het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen

tijdvak 2

- de ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat
- de klassieke vormentaal van de Grieks-Romeinse cultuur
- de groei van het Romeinse imperium waardoor de Grieks-Romeinse cultuur zich in Europa verspreidde
- de confrontatie tussen de Grieks-Romeinse cultuur en de Germaanse cultuur van Noordwest-Europa
- de ontwikkeling van het jodendom en het christendom als de eerste monotheïstische godsdiensten

tijdvak 3

- de verspreiding van het christendom in geheel Europa
- het ontstaan en de verspreiding van de islam
- de vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid
- het ontstaan van feodale verhoudingen in het bestuur

tijdvak 4

- de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving
- de opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden
- het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben
- de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten
- het begin van staatsvorming en centralisatie

tijdvak 5

- het begin van de Europese overzeese expansie
- het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling
- de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid
- de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had
- het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat

tijdvak 6

- het streven van vorsten naar absolute macht
- de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek
- wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie
- de wetenschappelijke revolutie

tijdvak 7

- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen
- voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme)
- uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden trans-Atlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme
- de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap

tijdvak 8

- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving
- discussies over de 'sociale kwestie'
- de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie
- de opkomst van emancipatiebewegingen
- voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces
- de opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme

tijdvak 9

- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie
- het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme
- de crisis van het wereldkapitalisme
- het voeren van twee wereldoorlogen
- racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden
- de Duitse bezetting van Nederland
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering
- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme

tijdvak 10

- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog
- de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld
- de eenwording van Europa
- de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen
- de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen